

Deel 4:

Slachtoffer op het front
van Duitse propaganda...

Z.O.Z.
voor uitleg over
de items in de
vitrine!

TENTOONSTELLING

OVERLEVEN IN ONVRIJHEID

De oorlogsdilemma's van
vijf Steenbergenaars

Een bijdrage van

ter gelegenheid van

OVERLEVEN IN ONVRIJHEID

De oorlogsdilemma's van vijf Steenbergenaars

In de Tweede Wereldoorlog werden Steenbergenaars, ongeacht hun afkomst of politieke voorkeur, voortdurend geconfronteerd met conflicten tussen morele principes en praktische overwegingen. Waar men voorheen sprak in termen van 'goed' of 'fout', lijkt er tegenwoordig meer aandacht te bestaan voor de complexiteit van de oorlog en de grijstinten in de persoonlijke verhalen van de betrokkenen. De tentoonstelling 'Overleven in Onvrijheid' sluit aan bij deze ontwikkelingen. Aan de hand van vijf persoonlijke verhalen proberen we het beeld van de Tweede Wereldoorlog te voorzien van context, nuance en gelaagdheid.

Centraal staan de persoonlijke verhalen en dilemma's van een voorheen onbekend slachtoffer van de *Arbeitseinsatz*, een soldaat van de Prinses Irene Brigade, een moeder met een Verzetsherdenkingskruis, een gesneuvelde oostfrontvrijwilliger en een strijdbare priester die het leven liet in concentratiekamp Dachau. Kortom, vijf Steenbergenaars die werden geconfronteerd met lastige keuzes. In drie van de vijf gevallen, direct of indirect, met de dood tot gevolg. Want vaak bleken de dilemma's veel gevaarlijker en ingewikkelder te zijn dan ze op het eerste gezicht leken.

Slachtoffer op het front van Duitse propaganda...

Jan van der Ouderaa (34)

Oostfrontvrijwilliger

* 18-02-1910 *Steenbergen*
† 12-03-1944 *Narva (Estland)*

Jan van der Ouderaa, geboren in 1910 te Steenberghe, was voor de oorlog een eenvoudige landarbeider. In 1934 trouwde hij met Antonetta Wouts uit Wouw en samen kregen ze drie dochters. Het gezin woonde in een bescheiden arbeiderswoning in de Oudlandsestraat. In de jaren 30 van de vorige eeuw, die vanwege de Grote Depressie gekenmerkt werden door een hoge werkloosheid, leefden ze, net als vele andere gezinnen in Steenberghe, net op of onder de armoedegrens. Los van deze omstandigheden, zou ook het leven van Jan en zijn gezin een zeer dramatische wending nemen door de gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog.

Volgens een afschrift van de gemeente, gericht tot het Nederlands Beheersinstituut (NBI), zou Jan op 15 maart 1943 zijn afgereisd naar het buitenland. Niet vanwege een gedwongen of vrijwillige tewerkstelling in het kader van de *Arbeitseinsatz*, maar om in één van de Duitse opleidingskampen te worden klaargestoomd als frontsoldaat voor de vechtende tak van de *Schutzstaffel*, oftewel de Duitse Waffen-SS.

Een trein met daarin Nederlandse rekruten van het legioen vertrekt uit Den Haag. Op de trein staat de tekst 'Wij gaan Stalin halen'.

Naar het oostfront

Net zoals circa 25.000 andere Nederlandse vrijwilligers koos hij ervoor om zijn dienst te vervullen aan het oostfront. Hij werd, net als een aantal andere mannen uit onze gemeente, na een intensieve opleiding, ingedeeld bij het Vrijwilligerslegioen 'Nederland' en vocht mee in de meedogenloze strijd tegen het Rode Leger.

Zijn dochters herinneren zich hem nog in zijn zwarte uniform en leren laarzen. Kort voor zijn vertrek naar

het oosten had Jan nog de slaapkamer van zijn dochters opgeknapt met nieuw schilderwerk en behang, een laatste gebaar om de boel netjes achter te laten voordat hij vertrok naar de frontlinies van de oorlog.

Gesneuveld

Op 28 april 1944 verscheen in *Volk en Vaderland* een door de 'Groep Steenberg' geplaatste rouwadvertentie, waarin te lezen staat dat Johannes van der Ouderaa gevallen zou zijn "voor Führer, Leider, Volk en Vaderland." Hij sneuvelde op 12 maart 1944 tijdens de Slag bij Narva. Dit was een van de zwaarste militaire confrontaties tussen Duitse en Sovjet-troepen

in het oosten van Estland, waarbij Duitse troepen, inclusief Waffen-SS-divisies met daarin veel buitenlandse vrijwilligers, probeerden de Sovjet-opmars naar de Baltische Zee te stoppen. De strijd duurde van februari tot augustus en aan beide kanten werden er enorme verliezen geleden.

1942: Nederlandse vrijwilligers tijdens hun opleiding te Klagenfurt.

Geteisterde familie

Jan was niet de enige binnen de familie wiens leven een dramatische wending zou nemen gedurende de oorlog. Zo vertrok zijn jongere broer Cornelis in september 1939 als geniesoldaat bij het Nederlandse leger naar Nederlands-Indië. In maart 1942 belandde hij voor lange tijd in een Jappenkamp. Pas in augustus 1945 werd hij bevrijd. Eenmaal teruggekomen in het bevrijde Nederland bleek dat Cornelis niet alleen zijn broer Jan had verloren.

Het drama in de schuilkelder

Ook de gelijknamige vader en het jongere broertje, genaamd Bep, overleefden de oorlog niet. Zij kwamen beiden om het leven tijdens het oorlogsgeweld dat eind oktober 1944 in alle hevigheid losbarstte bij de bevrijding van Welberg en Steenberg. Volgens de overlevering werd er een graat gegooid in de schuilkelder nabij boerderij De Pietershof aan de Welbergsedijk, waarin zij samen met enkele andere gezinnen zaten verscholen. Hun namen staan vermeld op de plaquette ter herinnering aan de burgerslachtoffers van de Welbergse parochie bij bevrijdingsmonument 'de Klok' aan de Canadezenweg. Om begrijpelijke redenen geldt dit niet voor de gesneuvelde oostfrontvrijwilliger Jan.

Een fotolijstje is één van de laatste tastbare herinneringen van dochter Dia (89) aan haar vader. (Foto: Familie van der Ouderaa)

Dilemma's, keuzes en gevolgen

Een stap vooruit of je principes verloochenen?

Nederlandse vrijwilligers zoals Jan, die tijdens de Tweede Wereldoorlog in Duitse krijgsdienst traden en naar het oostfront vertrokken, werden geconfronteerd met tal van ingrijpende dilemma's. Wel of niet gesteund door hun ouders of familie; hun keuze om in Duitse krijgsdienst te treden bracht een complexe reeks morele, sociale en praktische overwegingen met zich mee.

Ideologische motivaties versus realiteit

Veel vrijwilligers sloten zich aan bij het Duitse leger vanuit ideologische overtuigingen, zoals de strijd tegen het bolsjewisme en de wens om Europa te beschermen tegen het communisme. Echter, eenmaal aan het front werden ze geconfronteerd met de harde en vaak wrede realiteit van de oorlog. Dit kon leiden tot interne conflicten over de rechtvaardigheid van hun oorspronkelijke motieven en de daadwerkelijke omstandigheden waarin ze moesten vechten.

Loyaliteit aan Nederland versus de bezetter

Een ander dilemma was de loyaliteit aan hun vaderland tegenover hun dienst in een buitenlands leger dat Nederland had bezet. Hoewel ze geloofden te vechten voor een groter Europees doel, werden ze in Nederland door het overgrote deel van de bevolking gezien als landverraders en collaborateurs. Deze spanningen beïnvloedde hun moreel en zelfbeeld.

Verlaten van huis en haard

Het besluit om naar het oostfront te vertrekken

betekende het achterlaten van familie, vrienden en het in zekere zin vertrouwd leven in Nederland. Voor veel vrijwilligers was dit een van de moeilijkste aspecten van hun keuze. Ze moesten omgaan met de angst en onzekerheid over het lot van hun geliefden en de mogelijkheid dat ze hun thuis nooit meer zouden zien.

Bovendien was de communicatie met het thuisfront moeilijk en vaak gebrekkig. De vrijwilligers hadden beperkte mogelijkheden om contact te houden met hun families, wat leidde tot gevoelens van isolatie en vervreemding. Brieven konden weken of maanden onderweg zijn en de inhoud werd vaak gecensureerd.

Praktische overwegingen

De praktische realiteit van het dagelijks leven aan het oostfront bracht zijn eigen uitdagingen met zich mee. Vrijwilligers moesten zich aanpassen aan extreme weersomstandigheden, gebrekkige bevoorrading en vaak onveilige levensomstandigheden. Deze praktische overwegingen waren constant aanwezig en vereisten een hoge mate van veerkracht en aanpassingsvermogen.

Morele en ethische overwegingen

Sommige vrijwilligers werden geconfronteerd met ernstige gewetensconflicten wanneer ze werden geconfronteerd met de gruweldaden van de nazi's, waaronder de Holocaust. Het besef dat ze deel uitmaakten van een regime dat genocide pleegde en onschuldige mensen vervolgde, veroorzaakte diepe morele twijfels bij sommigen, wat kon leiden tot innerlijke strijd en psychologisch trauma.

Angst voor Represailles

Ook waren ze zich vaak bewust van de mogelijke

represailles tegen henzelf of hun families als ze zich tegen de Duitse bezetter zouden verzetten of zouden proberen te deserteren. Deze angst voor vergelding droeg bij aan de druk om loyaal te blijven aan de nazi's, zelfs in het licht van eventuele morele bezwaren.

We kunnen stellen dat het leven van Nederlandse vrijwilligers aan het oostfront gekenmerkt werd door voortdurende aanpassing en persoonlijke offers. Hun ervaringen weerspiegelden de complexiteit van oorlog en de diepe menselijke kosten die ermee gepaard gingen.

#oostfront

Het oostfront tijdens de Tweede Wereldoorlog was het decor van oorlogshandelingen tussen de Asmogendheden, voornamelijk Nazi-Duitsland, en de geallieerde Sovjet-Unie. Dit front, dat zich uitstreckte van de Baltische Zee in het noorden tot de Zwarte Zee in het zuiden, was het grootste en meest bloedige slagveld van de oorlog.

Het begon met Operatie Barbarossa, de Duitse invasie van de Sovjet-Unie op 22 juni 1941 en eindigde met de val van Berlijn in mei 1945. De strijd aan het oostfront kenmerkte zich door enorme troepenbewegingen, wrede gevechten en zware verliezen aan beide zijden. Steden zoals Stalingrad, Narva en Berlijn werden het toneel van enkele van de meest beslissende en destructieve

veldslagen. De confrontatie op het Oostfront was cruciaal voor de uiteindelijke nederlaag van Nazi-Duitsland, waarbij het Rode Leger een sleutelrol speelde in het bevrijden van Oost-Europa en het verslaan van de Duitse strijdkrachten.

#vrijwilligerslegioen

Het Vrijwilligerslegioen 'Nederland' werd in 1941 opgericht en bestond hoofdzakelijk uit Nederlandse vrijwilligers die tegen de Sovjet-Unie wilden vechten. De vrijwilligers werden gedreven door verschillende motieven zoals nationaalsocialistische overtuigingen, aversie tegen het communisme, economische nood of een verlangen naar avontuur. Het legioen vocht aan het oostfront en nam deel aan zware gevechten tegen het Rode Leger. Na de oorlog werden de leden die de strijd hadden overleefd gezien als collaborateurs en geconfronteerd met maatschappelijke veroordeling vanwege hun keuze om te vechten voor de nazi's.

In 1942 vocht het Vrijwilligerslegioen bij Leningrad. Halverwege 1943 werd het teruggedreven naar Kroatië om de partizanen te bestrijden en aanvullende training te volgen. In 1944 verdedigden de Nederlandse legionairs met enig succes het bruggenhoofd bij Narva tegen het Rode Leger. In 1945 viel het Vrijwilligerslegioen onder Berlijn uit elkaar.

*Bekijk de wervingsvideo voor
Nederlandse vrijwilligers:*

Een typische wervingsposter voor het Vrijwilligerslegioen.

Meer informatie

Tientallen jongens en mannen uit onze gemeente dienden tijdens de Tweede Wereldoorlog als vrijwilliger bij diverse eenheden van de Duitse Waffen-SS, de *Kriegsmarine*, het *Nationalsozialistische Kraftfahrkorps* (NSKK) of andere bewapende onderdelen in dienst van het Duitse leger. Voor zover bekend sneuvelden er ten minste vijftien van hen, waarvan de meesten, net als Jan van der Ouderaa, aan het Oostfront.

Artikel jaarboek

Het jaarboek 2023 bevat het artikel Steenbergse vrijwilligers in Duitse krijgsdienst 1940-1945. Hierin wordt aan de hand van de vijftien gesneuvelden dieper ingegaan op de militaire onderdelen waarin Steenbergse vrijwilligers zoal actief waren.

Vind het jaarboek op:

www.boekenbestellen.nl

Website: Oorlog voor de rechter

Het project Oorlog voor de Rechter zorgt ervoor dat de verhalen uit Nederlands belangrijkste oorlogsarchief worden verbonden en doorgegeven aan toekomstige generaties, zodat we het verleden blijven ontdekken, begrijpen en doorvertellen.

Vier organisaties slaan de handen ineen om het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging – dat in 2025 openbaar wordt – voor een breed publiek digitaal beschikbaar te maken. In dit 3,8 strekkende kilometer archief bevinden zich dossiers van personen die verdacht werden van collaboratie met de Duitsers tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het leesbaar maken van de gedigitaliseerde archiefstukken met kunstmatige intelligentie zal ons een nieuw inzicht geven in de oorlogsperiode, in al zijn diversiteit en vanuit verschillende perspectieven. (Bron: Oorlog voor de rechter)

Meer informatie:

www.oorlogvoorderechter.nl

Contact

Heb je naar aanleiding van deze tentoonstelling nog vragen of opmerkingen? Neem dan contact met ons op via onze website www.hkkdesteenenkamer.nl of volg ons op Facebook:

@HEEMKUNDEKRINGDESTEEENKAMER

Colofon

De tentoonstelling **Overleven in Onvrijheid**, onderdeel van het programma #samen80jaarvrij van de gemeente Steenberg, werd u aangeboden door heemkundekring De Steenen Kamer en is, waar mogelijk, tot stand gekomen in overleg met de nabestaanden van de uitgelichte personen.

Werkgroep:	Robert Catsburg, Philip Damen, Marina van Elzaker, William Jansens, Hanneke Meulblok, Geo Pelle en Chiel Veraart
Foto's:	Beeldbank WO2 - NIOD (tenzij anders vermeld)
Redactie:	Robert Catsburg, Philip Damen en Hanneke Meulblok
Vormgeving:	Philip Damen www.studiodamen.nl

© 2024 De Steenen Kamer. *Alle rechten voorbehouden.*

Met dank aan Jan Gelten voor het beschikbaar stellen van de vitrines van de Gummaruskerk. De tentoonstelling is mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van:

FONDS VOOR
CULTUR
PARTICIPATIE

gemeente Steenberg

Objecten: Slachtoffer op het front van Duitse propaganda...

Item #1 - Een schildje, in de kleuren van de menigmaal in opspraak gekomen prinsenvlag (oranje-blauw-bleu), die de Nederlandse vrijwilligers droegen op de linkermouw van hun uniform. Dit specifieke type mouwschild zou zijn gefabriceerd door dwangarbeiders uit concentratiekamp Dachau.

Item #2 - Een originele kopie van weekblad *De Zwarte Soldaat*, het strijdblad van de Weerbaarheidsafdeling (WA) der NSB. Het betreft de editie van 4 mei 1944. Deze krant vond gretig aftrek onder de Duitsgezinde families, zo ook in Steenberg. In de rubriek 'Frontzorg brieven' verschenen ook een aantal berichten van vrijwilligers uit onze gemeente.

Item #3 - Wervingsbrochure *Dat's 'n Leven van Stavast*. De brochure laat de mooie kanten zien van hoe een leven bij de Waffen-SS zou zijn; goede maaltijden, kameraadschap, persoonlijke verzorging, etc. De achterzijde bevat een formulier voor de vrijwilligers om zich op te laten roepen voor de eerstvolgende keuring.

Item #4 - Het IJzeren Kruis 2e Klasse met toebehoren. Deze onderscheiding betreft de allereerste graad binnen het IJzeren Kruis welke verkregen werd voor een individuele daad van grote moed. In totaal werden er naar schatting drie miljoen uitgereikt, ook aan Nederlandse vrijwilligers.